

Gagyí Ágnes

AZ ANTIPOPULIZMUS MINT A RENDSZER- VÁLTÁS SZIMBOLIKUS ELEME

A tanulmány két korábbi előadás szövegére támaszkodik, amelyek az ASEES (Association for Slavic, East European and Eurasian Studies) 2012-es és 2013-as éves konferenciáján hangzottak el.

A rendszerváltás mint a globális hierarchiában való „felzárkózás” projektje egy olyan szimbolikus hierarchia elfogadását is jelentette, amelyben a kelet-európai társadalmak alsóbbrendűnek számítanak a centrum társadalmaihoz képest. A globális hierarchiát a helyi társadalmak belső minőségének alsóbb- és felsőbbrendűségével legitimáló modernizációs ideológia helyi elfogadása a lokális hatalmi harcokban és mindennapi identifikációkban további mutációkban jelentkezik. A cikk a posztoszocialista integráció makrostrukturális szintjén, a lokális politikai harcok szintjén és a mindennapi identifikációk szintjén mutat rá az alsóbbrendűség elfogadásának hatásaira.

„nem vagyok állat – nem vagyok ember”

Hobo Blues Band: Közép-Európai Hobo Blues: Ki vagyok én?

Nancy Fraser „Az újraelosztástól az elismerésig? Az igazságosság dilemmái a posztoszocializmus korában” című nagy hatású cikkében (1995) azt veti fel, hogy a hidegháború során az igazságosság kérdését a szocialista blokkban az anyagi javak redistribúciójára, a kapitalista nyugaton pedig a különböző identitások szimbolikus elismerésre korlátozták. Fraser szerint a hidegháborús polarizáció megszűnése után eljött az idő, amikor az igazságosság kérdését globálisan, mindkét dimenziót figyelembe véve tehetjük fel. Chari és Verdery (2009) Fraser javaslatát továbbgondolva azzal foglalkoznak, hogy a szocialista blokk összeomlása után hogyan lehet a posztkolonializmus és a posztoszocializmus tanulságait ugyanabban a globális térben elgondolni, túllépve a gyarmatosító/gyarmatosított, illetve szocialista/kapitalista bináris pólusokon. Egy ilyen kísérlet egyik lehetséges következményeként azt vetik fel, hogy a rasszizmus posztkoloniális kritikáját ki lehetne szélesíteni a posztoszocialista integrációt kísérő szimbolikus elismerési gyakorlatokra is. A rasszizmus ebben a kitágított értelemben nem csak a gyarmati rendszert legitimáló bőrszín alapú hierarchia, hanem minden olyan „technológia, intézmény, diskurzus és társadalmi viszonyrendszer, ami az emberhez méltó élet lehetőségét különböző csoporttulajdonságok mentén egyenlőtlenül osztja el” (i. m. 2009: 26), azaz valamilyen csoporttulajdonság megnevezését használja arra, hogy egy adott hatalmi struktúrán belül az adott csoport alávetését legitimálja. Chari és Verdery a rasszizmusnak ezzel a kitágított fogalmával egy olyan elemzési eszközt kíván adni, amely a különböző hatalmi rendszerekhez társuló szimbolikus elismerési hierarchiákat nem az adott történeti formáik felől fogja meg, hanem az alávetés és szimbolikus elismerés változó történeti dinamikáit követi a különböző konstellációkon keresztül.

Azzal kapcsolatban merülhetnek fel kétségek, hogy magát a rasszizmus fogalmát érdemes-e ilyen extrém módon kitágítani, s a bőrszín alapú elnyomás konkrét történeti formáit egybeemlíteni más hatalmi szituációk szimbolikus legitimációjával. Jelen

érvelés szempontjából inkább Chari és Verdery javaslatának az az oldala érdekes, ami a posztszocialista integráció szimbolikus legitimitását mint a globális hatalmi és szimbolikus hierarchiák egy esetét fogja fel. A Helyzet Műhely világrendszer-elemzésre támaszkodó megközelítése éppen a helyi hatalmi és szimbolikus harcok ilyen beágyazottságára kíváncsi! A globális hierarchiák és szimbolikus elismerési viszonyok összekapcsolt vizsgálata, amit Fraser, illetve Chari és Verdery felvetnek, ebben a hagyományban gazdag irodalommal rendelkezik. A világrendszer dinamikáiban különböző pozíciókat betöltő elitfrakciók szimbolikus ideológiáit éppen ebben a keretben elemzi például Wallerstein (1974, 1979), Emmanuel (1972), Arrighi (1994), újabb megközelítésekben pedig Van der Pijl (1998) és Van Apeldoorn (2002). A tőkés világrendszer integrációja és fejlődése által globálisan mozgatott munkásság csoportképződését és az abban működtetett etnikai és rassz szerinti hierarchiákat az Eric Wolf által javasolt szociálintropológiai program ugyancsak mint a globális folyamatok szimbolikus elemeit veszi szemügyre (Wolf [1982] 1995). A hatalmi és szimbolikus hierarchiák összefüggéseit kutató tágabb (nem feltétlenül a világrendszer dinamikáit követő) irodalom az anyagi javakból való részesedés és a szimbolikus elismerés bonyolult, történetileg alakuló konstellációinak kezelésére különféle fogalmi rendszereket dolgozott ki, mint a hegemonia (Gramsci 1971; új alkalmazásokhoz lásd Gill 1993), ideológia (Althusser [1970] 1971), habitus (Bourdieu [1979] 1984), diskurzus (Foucault 1969), vagy a transznacionális osztályképződés szimbolikus dinamikáinak újabb konceptualizációi, például a *comprehensive concepts of control* (Overbeek 2004). Jelen cikk a diszciplínaris önpozicionálás feladatát a különböző iskolák sűrűjében későbbre hagyja, de ennek a hagyománynak a szellemében javasol egy gondolkodási irányt az antipopulizmusról mint olyan szimbolikus formációról, amely a posztszocialista integráció hatalmi hierarchiáihoz kapcsolódik.

Gille Zsuzsa jelen lapszámban szereplő cikkében ([2010] 2014) Fraser elméleti különbségtételét társadalomkutatóként úgy pontosítja, hogy az anyagi részesedés és szimbolikus elismerés mintái mindig is egybekapcsolódó konstellációkat alkottak, a hidegháború alatt és után is. Az államszocializmus egymást követő periódusai a hatalmi és identitáspolitikák különböző összefonódásait alakították ki (vö. Gille 2007). A posztszocialista integráció nem a redistribúcióról az identitáspolitikák elismerésére való áttérés volt, sokkal inkább az anyagi részesedés és a szimbolikus elismerés egyik típusú együttállásáról a másikra való váltás. Gille a magyarországi neonacionalizmus kialakulását mint a posztszocialista átmenet újfajta konstellációjának az egyik elemét, az EU-integráció elosztási és szimbolikus elismerésbeli struktúráinak viszonyrendszerében tárgyalja.

1 Lásd jelen lapszám bevezetőjét: Éber et al. 2014.

Az alábbiakban az antipopulizmus fogalmával egy olyan jelenségegyüttest kívánok megnevezni, amely a posztszocializmus elosztási és elismerési konstellációiban egy makrostrukturális adottságokból fakadóan tartós, de az ezek közt az adottságok közti helyi mozgásokon belül különböző mutációkban felbukkanó elemként jelentkezik. Az alábbiakban három szinten, a kelet-európai betagozódás makrostrukturális szintjén, a lokális hatalmi harcok szimbólumtermelésének a szintjén és a mindennapi identifikációk szintjén mutatok rá az antipopulizmus jelenségére.

AZ ANTIPOPULIZMUS MINT A KELET-EURÓPAI BETAGOZÓDÁS ELISMERÉSI STRUKTÚRÁJÁNAK ELEME

Az elosztás és elismerés makrostrukturális szintjén az antipopulizmus arra az elismerésbeli hierarchiára vonatkozik, ami a kelet-európai országok posztszocialista betagozódásának folyamatában a kelet-európai társadalmakat a nyugati társadalmakhoz képest alsóbbrendűnek minősíti – azaz ezen az alapvető szinten a saját társadalom alsóbbrendűségének elismerését, a saját nép gyűlöletét jelenti. Ahogy az államszocialista felzárkózási erőfeszítések a világrendszeren belül veszítettek lendületükből, a szovjet blokk összeomlásával és a posztszocialista országok inferior pozícióban történő visszaintegrációjával a hidegháború „versengő modernitások” diskurzusa helyére visszatért a 19. század nyugatközpontú világrendszerének modernizációs diskurzusa. Ez a diskurzus az államközi rendszer hierarchiáját szimbolikusan úgy legitímálta, hogy a centrum társadalomfejlődését univerzális modellt emelte, az attól eltérő társadalmi formációk tulajdonságait pedig a centrum fejlődésével funkcionális összefüggésben kialakult alulfejlettség helyett olyan lemaradásként láttatta, ami a perifériák társadalmainak belső tulajdonságaiból fakad (lásd Éber et al. 2014, illetve Éber és Gagy 2014 és Böröcz 2014 ebben a lapszámban, továbbá Arrighi 1994, Melegh 2006). A 19. századi nyugati központú világrendszer hierarchiájának ez az elismerési struktúrája különösen a gyarmatok színes bőrű társadalmainak a megítélésében vett fel szélsőséges formákat. A rasszizmusnak ezt a direkt formáját az 1945 utáni dekolonizációs folyamat a szimbolikus szinten valamennyire visszafogta. A 19. század globális szimbolikus hierarchiájának alaplogikája azonban a globális fejlesztési diskurzusokban és a posztszocialista felzárkózás szimbolikus struktúráiban ma is él.

A posztkoloniális és posztszocialista felzárkózás nem egymással párhuzamos képződmények, hanem ugyanazon a hierarchikus, globális rendszeren belüli folyamatok. Ennek megfelelően, amikor a kelet-európai népek a posztszocialista felzárkózás

projektjéhez csatlakozva elfogadják a félperiféria inferior pozícióját és szimbolikus identifikációjukban internalizálják a nyugati társadalmakhoz viszonyított alsóbbrendűségeket, akkor ezzel egyúttal egy olyan globális értéskálába helyezkednek bele, amelyben a perifériák népei náluk is alsóbbrendűeknek számítanak. A nyugat felsőbbrendűségének elismerése minden esetben nem csak alárendelődést jelent, de azt is, hogy az alá-fölé rendelés globális terében versenybe bocsátkoznak másokkal, és hogy az utolérés erőfeszítése egyben mindig arra is irányul, hogy másokat maguk alá kényszerítsenek.

Innen érthető, hogy fűtöttebb hangulatú vitákban, történjenek a kocsmaszalnál vagy értelmiségi lapokban, a posztoszocialista felzárkózás „kelet vagy nyugat” tétje miért fordítható le oly gyakran a „civilizált nyugat vagy barbár Afrika” hipertróf formájára. A közeli népekkel való viszony szintjén különösen jól látható, hogy a civilizációs hierarchiában a felfele haladás erőfeszítése egyben mindig mások maguk alá kényszerítésének az erőfeszítése is. A kelet-európai felzárkózásban ennek köszönhető többek közt az „éllovas” és „sereghajtó” pozíciók fölötti vita az egymással szemben megversenyezett kelet-európai országok között. Bakic-Hayden (1995) a „beágyazódott orientalizmus” (*nesting orientalism*) fogalmával írja le azt a jelenséget, hogy a kelet-európai népek a civilizációs alsóbbrendűség orientalista diskurzusát az alárendeltség lépcsőfokai szerint alkalmazzák egymásra – Közép-Európa felsőbbrendű, mint Kelet-Európa, Kelet-Európa felsőbbrendű, mint a Balkán, stb.

Összefoglalva, az inferior betagozódás ugyanazon a globális hierarchián belül egyúttal egy felsőbbrendű pozíciót is jelent a perifériák társadalmihoz képest, illetve a szimbolikus elismerés „kis különbségeiért” folyó versenyt a pozícióban közel álló társadalmakhoz képest. A szimbolikus elismerés ranglétráján való emelkedés morális igénye ezen a rendszeren belül mindig egyúttal a hozzánk képest inferior pozíció alsóbbrendűnek minősítését és mások magunk alá kényszerítését implikálja. Ilyen értelemben, ha Chari és Verdery nyomán azt a szimbolikus rendszert, ami a globális hierarchiákat a hierarchia különböző pozícióban levő csoportok belső tulajdonságainak az esszencializálásával legitimálja, rasszistának nevezzük, akkor a magasabb rendű nyugathoz való felzárkózás projektje egy rasszista projekt. A magam részéről szerencsésebbnek látom a rasszizmus bőrszínhez kapcsolódó jelentését nem feloldani, ezért a kelet-európai félperifériás alárendelődésnek erre a szimbolikus struktúrájára inkább az antipopulizmus kifejezést használom. Az antipopulizmus a globális hierarchiák makrostruktúráinak szintjén a posztoszocialista társadalmaknak azt a gyakorlatát jelenti, hogy a globális hierarchia elismerési különbségeit elfogadják, és azokat egyszerre alkalmazzák magukra és másokra.

AZ ANTIPOPULIZMUS MINT A HELYI HATALMI HARCOK ELEME

Bár a kelet alsóbbrendűsége a nyugathoz képest a globális hierarchiák szintjén tiszta képlet, az alárendeltség különböző pozícióiban ez a tiszta polarizáció bonyolultabb formákat ölt – mint minden olyan esetben, ahol az objektív hierarchiákhoz társuló szimbolikus értékrend csak a hierarchia csúcsán tesz lehetővé ellentmondásmentes identifikációkat, az alsóbbrendűség pozíciójába szorított szereplőket viszont bonyolult identifikációs bűvészműtatványokra kényszeríti. A kelet–nyugat viszony makroszintjén a kelet-európai társadalmak egészére vonatkoztatott alsóbbrendűség a kelet-európai társadalmakon belül a belső identifikációs küzdelmek elemeként születik újra.

A belső hatalmi harcok, azaz a belső elitblokkok identifikációjának a szintjén ezt a küzdelmet az adott elitcsoportoknak a valós világgazdasági hierarchiában betöltött pozíciói határozzák meg. Kelet-Európában az elitblokkok identifikációs harcának pólusai tipikusan a világrendszerbe való betagozódás félperiférián rendelkezésre álló elitstratégiái között oszlanak meg: „nyugatos” piacliberalizáló vs. „keleti/nemzeti” protekcionista fejlesztő (lásd a „kettős társadalom” elemzését: Éber és Gagyi jelen lapszámában). Magyarországon a különböző politikai blokkok önpozicionálását a kelet–nyugat értékhierarchiában Melegh Attila rekonstruálta a kilencvenes évekre (Melegh 2006). Ebben a periódusban az SZDSZ és az MSZP a kelet–nyugat lejtő helyben elérhető csúcsán pozicionálják magukat mint a nyugat értékeinek helyi képviselőit és közvetítőit. Egyúttal a társadalom többi részére mint hozzájuk képest alsóbbrendű csoportra tekintenek, akiket, ha kell, akaratok ellenére kell a nyugati fejlődés irányába vezetniük. A Fidesz magát a lejtő közepén helyezi el. Elismeri a nyugat felsőbbrendűségét, cserébe viszont egyfajta régiós helytartó szerepét követeli magának. A szélsőjobb magát az igazi magyar társadalom képviselőjeként a lejtő aljára helyezi, a hierarchia irányát viszont megtagadja. A pozíció, amit elfoglal, egy világméretű összeesküvés áldozatáé, ahol a szenvedés mértéke igazolja a valódi felsőbbrendűséget.

A helyi elitek által felvett pozíciók ilyen azonosítását érdemes lenne kiterjeszteni a 2000 utáni időszakra. Az önpozicionálás folyamatai azonban messze nem csak az elitek autonóm döntéseiből fakadnak, és az elemzési feladathoz ez további szinteket tesz hozzá. Mivel a gazdasági-politikai elitek a helyi társadalom világrendszerbe való integrációjának az elitjei, pozíciójukat és lehetőségeiket mélyen meghatározzák a világrendszer tágabb dinamikái. Ugyanakkor a parlamentáris demokrácia legitimációs mechanizmusai mellett az elitek szimbolikus identifikációs stratégiáit az is befolyásolja, hogy a választói csoportok mennyire hajlandók az illető identifikációkhoz csatlakozni. Ezek a csoportok az elitek által vezényelt világgazdasági integrációban tipikusan az eliteknek alárendelt

pozíciókban szerepelnek, az elitstratégiák általi „megszólíthatóságuk” szempontjából azonban nem mindegy, hogy az adott világgazdasági folyamatokhoz és azon belül az elitek stratégiai által dinamizált belső folyamatokhoz képest milyen, és időben hogyan alakuló pozícióban. Az elitek szimbolikus identifikációs stratégiái mint politikai stratégiák ezeknek a külső és belső dinamikáknak a terében formálódnak meg. A világgazdasági beágyazódás, a helyi hatalmi viszonyok és a kelet–nyugat értékhierarchia interakciójában a helyi eliteknek a néphez való viszonya az alsóbbrendűség antipopulista makrokeretét a „saját nép” értékelésének különböző belső konstellációivá fordítja le.

A makrofolyamatok szintjén a rendszerváltás Magyarország intézményes visszaágyazódását jelentette a kapitalista világgazdaságba, a nyugati centrumtól való erőteljes függés pozíciójában. Az államszocialista gazdaság privatizációjával a termelőeszközök a hazai és a nemzetközi tőke kezében összpontosultak, az államadósság és vállalati adósságok visszafizetése az államra hárult, a szocializmus által korábban proletarizált népet pedig megfosztották a megélhetés korábbi állami garanciáitól. A kilencvenes évek eleje Magyarországon számukra az 1930-as évek válságához mérhető visszaesést hozott (Dale 2011). Ezen a folyamaton belül a politikai érdekképviselő intézményei úgy képződtek meg, hogy azokban nem kaptak képviselőt ennek a proletarizált népességnek az érdekei. A rendszerváltás politikai pártjai két domináns gazdasági–politikai blokk részeként stabilizálódtak (Stark és Vedres 2012), a félperifériára jellemző oligarchikus struktúrában. Az ezek között a blokkok között folyó küzdelem tétje az volt, hogy az ország integrációját a világgazdaságba mely szereplők tudják megszervezni, és ezáltal milyen pozíciókat tudnak maguknak biztosítani. Mivel az integráció megkövetelte a szocialista jóléti intézmények felszámolását, a proletarizált rétegek érdekeinek – bármelyik elitstratégia megvalósulása esetén – sérülniük kellett.

Az integráció strukturális feltételeiben volt tehát egy alapvető ellentmondás. A demokrácia és szabadpiac csomagjában, amit a strukturális függés kényszerű körülményei között mindkét elitblokk elfogadott a nyugati modellhez való felzárkózás egyetlen modelljeként, a demokratikus politikai intézményrendszer létrehozásának követelménye együtt járt azzal a követelménnyel, hogy az integrációban a proletarizált népesség érdekeinek sérülniük kell. Ezt az ellentmondást a két kialakuló politikai blokk a saját pozícióinak megfelelő legitimációs diskurzusokkal igyekezett áthidalni. Az MDF a kádári menedzsment és a nemzetközi tőke térnyerésével szemben a „nemzeti vagyon” megmentésére hivatkozott, s ennek a vagyonnak a konceptualizációjába egy-egy szimbólumértékű gesztussal azokat is bevonta, akiknek az érdekeivel a „nemzeti középosztály” megteremtésére tett kísérletei a gazdasági folyamatok szintjén szembementek. (Ilyen gesztus volt a termelői piacok, a munkásrésztulajdon támogatása – támogatása – lásd a lapszám bevezetőjében: Éber et al. 2014.) A demokratikus ellenzék liberális frakciója kezdettől

fogva a demokratizálás elsőrendű képviselőjeként lépett fel, demokraciakoncepciójuk azonban nem tartalmazta a széles körű részvétel és intézményes ellenőrzés követelményét, a rendszerváltás folyamatában pedig a demokrácia gazdasági vonatkozásaira tett javaslatok a strukturális kényszereknek megfelelően kikoptak a liberális frakció szótárából. A proletarizált rétegek érdekérvényesítő követelése a nyugathoz való felzárkózás liberális diskurzusaiban irracionális, a szocialista örökségre visszamenő, az egyéni felelősségvállalási képesség hiányáról tanúskodó követeléseknek, azaz az alsóbbrendűség megnyilatkozásainak minősültek. Úgy értékelték, hogy ezek a követelések megbontják a demokrácia és szabadpiac szükségszerű csomagját, s ennyiben a demokrácia létét fenyegetik (például Kis 2005, lásd még Éber et al. (2014) és Eyal [2000] 2014 jelen lapszámban).

Az MDF kormányzásának első időszakától kezdve az SZDSZ és az MSZP – az MDF-nek a saját gazdasági bázisa létrehozása és megvédése érdekében tett „centralizációs” lépései elleni érdekharcban – a demokrácia nyugati modelljének szimbolikus képviselője nevében közeledett egymáshoz. A kilencvenes évek elejének ezek a polarizációs folyamatai a két domináns elitblokk diskurzusaiban két különböző áthidalási megoldást szültek az elitblokkok stratégiái és az ezekkel érdeklentében álló választói pozíciók között. A „jobboldal” áthidalási megoldása a szocialista hatalom önátmentésével és a nemzetközi tőkeérdekkel szemben a „nemzeti” érdekre hivatkozott, amelyen belül a közösségi érzelmek előtérbe állítása elfedte a „nemzeti” érdeken belül a nemzeti tőke és a proletarizált rétegek érdeklentését. A „demokratikus oldal” stratégiája ezzel szemben inkább a centrum iránti nyitás és liberalizáció közvetítői pozícióinak a megszerzésére épült. Az ennek megfelelő szimbolikus áthidalási megoldásuk a demokrácia és szabadpiac felsőbbrendű nyugati modelljének az alkalmazása nevében egyaránt elítélte a „nemzeti” érdekeknek és a proletarizált rétegek gazdasági sértettségének a kifejezéseit. Miután az MDF-en belül jelentkező, Csurka Istvánhoz köthető vonal a nyugati függés kritikáját úgy tette szóvá, hogy a népi érdekek sérelmét egybemosta a külső függés antiszemita értelmezésével, az MSZP–SZDSZ-blokk a „demokrácia védelmét” a népi érdekek eredendően antiszemita, tehát antidemokratikus képviselőjével helyezhette szembe. A „demokrata” stratégia tehát elfogadta a népi érdekeknek és a nemzeti tőke érdekeinek az egybemოსását a jobboldali diskurzusban, és ezzel szemben a „demokráciát” a felsőbbrendű nyugati modellek formális bevezetésével azonosította. Ezt a bevezetést a „demokrata” értelmezés szerint akár a helyi ellenállással szemben és nyugati segítségre támaszkodva is végre kell hajtani, hiszen a helyi ellenállás, különösen annak nemzeti megfogalmazásai, éppen a demokrácia nyugati ideáljához képest való alsóbbrendűség jele, amit a demokratizáció útján fel kell számolni. A „demokrata oldalnak” ez a formális, aszketikus demokráciafelfogása az MSZP–SZDSZ-koalíció egyik első és nagy hatású lépésével, a Bokros-féle megszorító csomag

életbe léptetésével kristályosodott ki és vált a „demokrata” oldal domináns külső ismertetőjegyévé.

A posztoszocialista integráció kelet–nyugat hierarchiája a belső hatalmi harcokban tehát a makrostrukturális antipopulizmus további mutációiként jelentkezett. Az integrációban elfoglalható pozíciók fölött küzdő elitblokkoknak a „demokratizáció” folyamatában szimbolikus áthidalásokat kellett kialakítaniuk a politikai identifikációjukba bevonni kívánt, de az általuk menedzselt integrációban velük érdekellentétben álló rétegek felé. Magyarországon az elitblokkok kristályosodási folyamatában ez a „jobb”- és „baloldali” politikai diskurzusok egymásra támaszkodó univerzumait hozta létre, ahol a jobboldal a „nemzeti érdek” érzelmi egységére és a nemzetközi tőkeérdek elleni védelemre hivatkozva mossza el a nemzeti tőke és a helyi proletariátus közti érdekellentétet, a baloldal pedig a helyi érdekvédelem nemzeti és antiszemita megfogalmazásaival szemben a „demokrácia” védelmére hivatkozva söpörheti félre a gazdasági sértettség hangjait. Előbbi egy érzelmeteli, a demokrácia formális követelményeit másodrangúnak tekintő antidemokratikus populizmus, utóbbi az érdekvédelem helyi formáit az alsóbbrendű (múltból feltörő) nacionalizmus megnyilvánulásának tekintő, aszketikus és formális demokratikus antipopulizmus formájában jelentkezett.

Az antidemokratikus populizmus és a demokratikus antipopulizmus nem csak az őket létrehozó erőviszonyok révén kapcsolódnak a globális hierarchia tágabb keretébe, hanem belső elemeikben is a globális hierarchia elismerési hierarchiáit ismétlik. A hierarchia elfogadásában és ismétlésében mindkét stratégia követi a globális hierarchiát legitimáló modernizációs diskurzusnak azt a hamis gesztusát, hogy a kapitalista világrendszer működéséből fakadó globális hierarchiát az adott társadalmak minőségei közti értékbeli különbségekké konvertálja.

Az antidemokratikus populizmus a „nemzeti” érték elismerését olyan kompenzatorikus stratégiákkal éri el, amelyek egyrészt a nyugati magasabb rendű értékeinek az elsajátítására épülnek (nyugati mércével mérhető nemzeti teljesítmények sorolása; az a narratíva, miszerint a nyugati hanyatlak, a valódi európai értékek őrzői már mi vagyunk), másrészt pedig olyan eseménytörténeti tényezők keresésére alapulnak, amelyek miatt a magyar társadalom saját, a nyugatiakkal azonos belső értékei ellenére a nyugathoz képest igazságtalan módon visszaszorult (a szenvedéstörténet momentumai). Mind az előbbi technika (a szimbolikus egyenlőség bizonygatása), mind az utóbbi (a kompenzáció követelése) a szimbolikus elismerésnek a szintjén fogja meg a kelet–nyugat hierarchia kérdését. Az utolérési potenciál és igazságtalan elmaradás deklarációi egyaránt ennek a hierarchiának a szimbolikus terében történnek, mint az alá-fölé rendelés globális játszmájának logikáját elismerő gesztusok. Mint olyan technikák, amelyek a kapitalista

világrendszerbe való integráció egyik közvetítő elitjének a technikái, nem is tehetnek mást, mint hogy elfogadják annak logikáját.

A másik elitstratégia, a demokratikus antipopulizmus a demokrácia felsőbbrendű nyugati modellje melletti harcát a nemzeti populizmussal szemben vívja. Mivel a nemzeti populizmus áthidaló technikája az elitekkel ellentétes népi érdekeket a nemzet szimbolikája segítségével vonja maga alá, a demokratikus antipopulizmus oldalán az elnyomottak érdekeinek képviselője csak mint a nemzeti populizmus hatáskörén kívül eső csoportok képviselője jelenhet meg: elsősorban mint a nemzeti egységen kívül eső kisebbségé. A külső függés nemzeti kritikájával és annak antiszemitizmusba hajló felhangjaival szemben a demokratikus antipopulizmus a demokratikus befogadásnak egy olyan ideálját alkotja meg, amely a helyi sértettségeket két részre osztja: egy nemzeti hangon megszólaltatott, illegitim és egy kisebbségi, legitim sértettségre. Mivel a nemzeti oldal kompenzációs stratégiája egyaránt épít a nemzetet felülről és alulról veszélyeztető idegen érdekek elleni támadásra, az elitharc másik oldalán az antirasszizmus igen jelentős elemévé válik a demokratikus antipopulizmusnak.

A demokratikus antipopulizmus antirasszizmusa újabb kiváló példa a globális hierarchiának megfelelő elismerésbeli hierarchiák belső hatalmi harcokban való modulációira. A demokratikus antipopulizmus a globális hierarchiába való betagozódás közvetítő pozíciójáért harcoló egyik elitblokk szimbolikus technikája. Mint ilyen, ez a technika is elismeri a globális hierarchiát, és az abba való betagozódást szolgálja. A „demokrata” oldal rasszizmuskritikája nem jelenti azt, hogy a globális hierarchiák esszencializált csoporttulajdonságokkal való legitimálását kritizálnák. Ellenkezőleg, az elismerés globális hierarchiájának szimbólumrendszerit érvényesítik mind a más társadalmakhoz való viszonyban, mind a saját társadalom megítélésében. Magyarország más országokhoz való viszonyát az alá-fölé rendelés globális versenyéhez mérik, és az alá-fölé rendelést az adott társadalmak belső tulajdonságait esszencializáló szimbolika szerint fejezik ki (európaiság, balkanizáció, ázsiai, netán afrikai viszonyok). Míg a magyar társadalomnak a nemzeti diskurzusba nem bevonható (kisebbségi) elnyomott szegmenseivel kapcsolatban magas szinten tudatosítják, hogy a tanulatlanság, deviancia stb. nem az alacsonyabb rendű emberi minőség jele, hanem a társadalmi interakciókban betöltött inferior pozíció következménye, a magyar társadalom egészével, s különösen a nemzeti diskurzusba bevonható részével szemben a globális hierarchiák alsóbbrendűségi szimbolikáját használják. A magyar társadalom nemzeti diskurzusba bevonható részével kapcsolatban ez az oldal olyan részletes szimbolikus világot dolgozta ki az emberi alsóbbrendűség kifejezésének, amely teljes mértékben kielégíti a rasszizmus Chari és Verdery-féle meghatározását. Mivel a jelen cikkben nem követem a rasszizmus fogalmának elszakítását a bőrszín kérdésétől, ezt a jelenséget mint az antipopulizmus egy speciális, helyi hatalmi harcokban kialakuló mutációját kívánom

a további kutatások figyelmébe ajánlani. Ez a változat úgy szolgálja a helyi társadalom függő integrációját végző egyik elitcsoport legitimációját, hogy a helyi társadalom globális hierarchiában betöltött pozíciójáért a társadalom alsóbbrendű tulajdonságait okolja, az integráció által sérülő helyi érdekek képviselőjét pedig a demokrácia és antirasszizmus magasabb rendű ideáljai nevében delegitimálja.

AZ ANTIPOPULIZMUS MINT A MINDENNAPI IDENTIFIKÁCIÓ ELEME: ÖNKOLONIZÁLÓ EMANCIPÁCIÓ VS. KOLONIÁLIS ÖNSZERETET

Az elitek hatalmi harcában kialakuló diskurzusok kétségtelenül fontos szerepet töltenek be a szimbolikus elismerés globális hierarchiáinak a helyi áttételeiben. Az antipopulizmus jelentőségét azonban mégis az mutatja meg elsősorban, hogy a saját népnek a globális hierarchiában értelmezett alsóbbrendűsége (azaz a még alacsonyabb rendű népekkel szembeni felsőbbrendűsége) milyen tág körben és mélységben hatja át a mindennapi identifikációs gyakorlatokat. Frantz Fanonnak a „gyarmati egóról” alkotott modelljéhez hasonlóan ([1952] 1967) a mindennapi identifikációk különféle területei nálunk sem az én és mások egyszerű kettősségét implikálják, hanem mindig a nyugati minta felsőbbrendűségéhez képest is értelmezik az én és mások viszonyát. A divat, a népi kultúra, a „normális élet” vagy a jól berendezett konyha (Fehervary 2002) mindennapi identifikációs értékei ugyanúgy ebben a hierarchiában értelmeződnek, mint a „demokrácia”, a „nemzet” vagy a „civil társadalom” ünnepélyesebb politikai értékei. Az antipopulizmus jelensége ezen a szinten az identifikációs folyamatoknak abban a problémájában jelentkezik, hogy a szubjektumot egy alsóbbrendűnek elismert környezet részeként identifikálják. Ha az elitcsoportok identifikációs különböző pozíciókat vesznek fel ezeken az alsóbbrendűségi fokozatokon belül, a különböző komplex társadalmi helyzetekben zajló mindennapi identifikációs folyamatok az önpozicionálásnak még bonyolultabb konstellációit alakítják ki. Ezeknek a szituációknak a mélyebb elemzésére itt nem teszek kísérletet, inkább csak néhány, a mindennapi antipopulizmus elgondolása szempontjából inspiráló elemet emelek ki.

Az egyik jellemzője azoknak az identifikációs stratégiáknak, amelyeket az antipopulizmus mint a saját társadalom alsóbbrendűségének az elismerése alakít ki, hogy az alsóbbrendűséghez való érzelmi viszony ide-oda tolódik a saját szubjektum és a térben/kulturálisan/társadalmilag közel álló többiek között. Alexander Kjoszszev bolgár szociológus az általa „önkolonizálónak” nevezett identifikációs folyamatok leírásakor azzal

a kiszólással él, hogy Bulgária olyan ország, amelybe individuálisan egyik lakója se tartozik bele, minthogy személyesen mindenki a bolgár társadalom balkáni viszonyai alóli kivételként identifikálja magát mint az alsóbbrendű környezet ellenére teljes (nyugati) értékű szubjektumot. A mechanizmus másik oldalát világítja meg Kjoszsev másik példája. Ebben arról ír, hogy ha nyugati országokban utazva egy bolgár jellegzetes tulajdonságairól felismer egy másik bolgárt, akkor a másik alsóbbrendűként identifikált tulajdonságainak láttán őt magát előnti a szégyen, mintha a másik „bolgárságának” napvilágra kerülése a saját maga alsóbbrendűségét „leplezné le” (Kjoszsev 2000). Mivel a saját társadalom alsóbbrendűségének elfogadása kizárja azt, hogy a szubjektum a saját valós pozíciójában értékesként tekinthessen magára, a mindennapi identifikáció egy megoldhatatlan problémát görget maga előtt, és ennek a problémának a pszichés töltetei az önmagunkhoz és másokhoz való viszony problémáiban mint érzelmi töltetek csapódnak le. Az alsóbbrendűség elfogadásának másik tipikus jellemzője, hogy a dominált pozícióban történő identifikációk számára alapvetően két stratégiai irányt tesz lehetővé. Az egyik út az, hogy felfele törekszik, és megpróbálja a domináns hierarchiában megadott értékek szerint a felsőbbrendűség jegyeit magának vindikálni és az alsóbbrendűség jegyeit másokra tolni. A másik az, hogy megpróbálja a hierarchiában megadott értékeket úgy átcímkezni, hogy az a dominált pozícióban történő identifikációját valamilyen pozitív előjellel tegye lehetővé. Az első az önkolonizáló emancipáció, a második a koloniális önszeretet stratégiája.

Az önkolonizáló emancipáció stratégiáját a mindennapi identifikációk szintjén jól illusztrálja Florin Poenaru leírása a posztszocialista emlékezet egy példaszzerű eseményéről, a *Nicolae Ceaușescu autobiográfiája* című film bukaresti bemutatójáról (Poenaru 2010). A közelmúlt dokumentumait a közönség hangos reakciókkal, kacagással kíséri. Amikor a film hosszan kitartva mutatja a diktátor vastapsoló közönségét, a film közönsége ironikus vastapsba kezd. Poenaru szerint a közönségnek ez a heves reakciója nem egyszerűen a saját közelmúltjukra való emlékezésből fakad. Ellenkezőleg, a reakcióval éppen a saját közelmúltjuktól való távolságukat demonstrálják – emlékeznek, és demonstrálják, hogy helyesen emlékeznek. „Amikor a közelmúltot nevetnek [. . .], a saját múltjukat értékelik le – nem abban a felszabadító értelemben, amit a múlt magunk mögött hagyása jelenthet, hanem a magunkkal hordozott teher és szégyen értelmében: a múlt egy olyan magunkban hordozott hiba, amelyen jobb, ha mi kezdünk nevetni, mielőtt más nevetne rajtunk. A posztkommunista Kelet- és Közép-Európa lakói számára ez nem jelent mást, mint hogy a saját jelenüket a hidegháború nyertesei perspektívájának rendelik alá.” A posztszocialista emancipáció ilyen gesztusai egyúttal mindig az alárendelődés gesztusai is.

A koloniális önszeretet legkézenfekvőbb példája a kelet–nyugat értékhierarchiának a szélsőjobboldal-féle újracímkezése. Frantz Fanon ([1952] 1967) a borszín szerinti szimbolikus hierarchia megfordításával próbálkozó fekete fundamentalista mozgalmakat azért

kritizálja, mert elfogadják a gyarmati rendszernek azt a tézisé, hogy a hatalmi hierarchiát az adott embercsoportok belső tulajdonságainak minőségi hierarchiája igazolja, s csupán arra törekednek, hogy az így meghatározott „fekete” tulajdonságok – a rációval szemben az intuíció, a tudománnyal szemben a varázslat, a civilizációval szemben a vadon – ne negatív, hanem pozitív címkét kapjanak. A hierarchia elleni harcnak ezt a formáját Fanon a fekete emancipáció szempontjából zsákutcának minősíti. Mivel továbbra is a gyarmati rendszer által rá osztott minőségekkel azonosul, ez az identifikáció nem tud eljutni odáig, hogy saját magát teljes értékű, a gyarmati rendszer kategóriáin túl is emberi lehetőségeiben bárki mással egyenlő embernek deklarálja. Mivel harcát az embercsoportok belső tulajdonságainak a hierarchikus értékelése körül vívja, nem jut el odáig, hogy az emberi minőségek hierarchikus értékelésének a valódi okát, az emberi lehetőségeknek strukturális hierarchiáját fel tudja ismerni. A magyar szélsőjobboldal hasonló gesztusai közé tartozik Európa felsőbbrendűségével szemben az „ázsiai” tulajdonságok hangsúlyozása, az európai felzárkózás mint „időbeli haladás” parancsához képest a múlt felemelése, az erőforrásgazdag környezetben lehetséges individuális szabadsággal szemben az erőforrásszegény környezetben jellemző közösségi összetartás és fegyelem felértékelése. A globális hierarchiák által ránk osztott tulajdonságok felértékelésére tett erőfeszítés nem csak a szélsőjobboldal sajátja – idetartoznak többek közt azok a gesztusok is, amelyek a kelet-európai nehézségeket valamilyen magasabb emberi minőség kialakulásával társítják (és ezzel kompenzálják), vagy éppen fordítva, az alsóbbrendűség mocsarába való alásüllyedést a felettes én parancsának megszegéseként és az élvezetben való alámerülésként idealizálják.

A szélsőjobb stratégiájának értelmezéseivel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy ezekben gyakran a felzárkózó, önkolonizáló emancipáció és a kolonialis önszeretet stratégiai közti konfliktus jelentkezik különböző konstellációkban. Mind a két stratégia a modernizációs ideológiának arra az értelmezési keretére épül, ami a kapitalista világrendszer globális hierarchiáját az adott társadalmak belső tulajdonságaiból fakadó elmaradottságával legitimálja. Ebből fakadóan mindkét identifikációs stratégia a saját társadalom belső minőségéből indul ki a hierarchiában betöltött inferior pozíció elleni harcában. Az önkolonizáló emancipáció stratégiája arra épül, hogy a globális hierarchia csúcsán álló társadalmak tulajdonságaihoz próbál hasonulni. Mivel ebben a stratégiában a teljes értékű emberként és „normális” társadalomként való identifikációnak ez a hasonulás a feltétele, a globális hierarchiában betöltött pozícióból fakadó belső állapotnak a centrumtársadalmaktól eltérő tulajdonságait ez az identifikáció egyfajta ontológiai veszélyként, a világban betöltött hely kibillenéseként érzékeli. Ezeket az eltéréseket hajlamos nem a saját valóság részeként, hanem valamiféle időben vagy térben eltolt valóságként leírni – például a múlt (19. század, szocializmus, harmincas évek) irracionális, a jelenbeli

folyamatok szempontjából érthetetlen, azokon kívül álló elemeként (vö. Fanon azon példájával, ahol az alsóbbrendűség problémáját a civilizálódás erőfeszítésével meghaladni kívánó feketék attól a kényszerképzettől rettegnek, hogy vad törzsek rájuk törnek és visszarahadják őket a vadonba). Az önkolonizáló emancipáció számára a koloniális önszeretnek azok a gesztusai, amelyek a globális hierarchia által leosztott „alsóbbrendű” tulajdonságokat igyekeznek pozitívként felcímkezni, az alsóbbrendűség további súlyos bizonyítékeként jelennek meg, amelyek igazolják a saját adottságok tagadására épülő felzárkózás öngyűlölő-aszketikus stratégiáját. Cserébe a koloniális önszeretet perspektívájából nézve az önkolonizáló emancipáció öngyűlölő gesztusai olyan támadásokként jelennek meg, amelyek megerősítik a saját tulajdonságok kompenzatorikus felértékelésének a szükségességét.

A kétfajta stratégia harcában az öngyűlöletnek és a kompenzatorikus önszeretnek azok a roppant érzelmi energiái csapnak össze, amelyek az alsóbbrendűség elfogadásával történő identifikáció önellentmondásaiból fakadnak. Annak az ideológiai premisszának az elfogadása, hogy a globális hierarchiák az adott társadalmak belső, minőségi különbségeiből fakadnak, oda vezet, hogy a strukturális feltételekkel való elégedetlenség a saját tulajdonságaink értékelése fölötti vitaként jelentkezik, az inferior pozíció fölötti felháborodás emancipatív energiái pedig az önmagunk és mások minőségére irányuló érzelmi energiákként csapódnak le és csatornázódnak el.

Az antipopulizmus tehát a mindennapi identifikációk felől nézve a globális hierarchiákat belső tulajdonságokkal legitimáló szimbolikus rendszernek az internalizációja, amely a tudatos, tudattalan és érzelmi szinteken egyaránt meghatározza a magunkhoz és a másokhoz való viszonyt. Ez a mechanizmus az alsóbbrendűség elfogadásából fakadó érzelmi problémáknak a saját magunk és mások viszonyában való ide-oda tologatásával helyettesíti az öneszmélésnek azokat a folyamatait, amelyek az alsóbbrendűségi szégyen (vagy kompenzatorikus büszkeség) strukturális eredetének a felismeréséhez és az e strukturák megváltoztatására tett erőfeszítésekhez vezethetnének. Frantz Fanon hasonló módon írja le a feketeség szégyenének működését a gyarmati fekete tudat identifikációs folyamataiban (Fanon [1952] 1967). Mint írja, a fehér felsőbbrendűség ideológiája a gyarmati feketék tudatában olyan internalizált, belső erőként hat, ami belülről gátolja meg őket abban, hogy a gyarmati struktúrát igazságtalanként tapasztalják meg, mivel az igazságtalanság tényeit a maguk számára is az alsóbbrendűség (vagy a kompenzatorikus felsőbbrendűség) jeleivé fordítják le. Fanon következtetése szerint ahhoz, hogy a saját helyzetük igazságtalanságával szembefordulhassanak, a gyarmati feketéknek előbb el kell tudniuk sajátítani azt a szubjektumpozíciót, ahonnan az igazságtalanságot mint igazságtalanságot tapasztalhatják meg. Ahogy írja: a gyarmati feketéknek fölé kell emelkedniük annak a dilemmának, hogy vagy fehérré válnak, vagy megszűnnek emberként létezni, és fel kell

tudniuk ismerni a saját létezésüket. A saját valóság realitásként való felismerésének ezt a gátját tükrözik az olyan jelenségek, mint az „Abszurdisztán”, „ilyen ország nincs” szófordulatok, a saját társadalom két különböző ontológiai szinten létező valóságra osztása („két Magyarország”, vö. „kettős társadalom”-elméletek, lásd Éber és Gagyai ebben a számban), vagy a történelem kiközkenésének képzete úgy az önkolonizáló emancipáció (a szocializmus/populizmus letéríti az országot az európai útról), ahogy a koloniális önszeretetet stratégiájában („titkos erők” által elrabolt magyar történelem, például Grandpierre 1993).

KÖVETKEZTETÉSEK: ANTIPOPULIZMUS AZ EMANCIPÁCIÓS TÖREKVÉSEKBEN

Az antipopulizmus jelenséggöre tehát a kelet-európai integráció makroszintjén annak az értelmező keretnek az elfogadását jelenti, ami a kapitalista világrendszer strukturális hierarchiáját az egyes társadalmak belső minőségei közti szimbolikus hierarchiává fordítja le, és ezzel a minőségbeli hierarchiával legitimálja a strukturális hierarchiát. A kelet-európai alsóbbrendűség elfogadása a globális hierarchián belül egyben mindig a felsőbbrendűség deklarációját is jelenti a perifériák társadalmaihoz képest és az alá-fölé rendeltségi harc felvételét a pozícióban hozzánk közel álló társadalmakkal szemben.

A globális alá-fölé rendelés makroszinten tiszta képlete a helyi társadalmakon belül bonyolultabb formákat vesz fel, a dominált pozícióban történő identifikáció ellentmondásos dinamikáit követve. A helyi társadalom globális integrációját elvégző elitfrakciók harcában a társadalom alsóbb- vagy felsőbbrendűsége olyan ideológiai állításként kristályosodik ki, ami a világrendszerbe való integrációban az egyes elitfrakciók által elérhető pozíciók és az integrációban kevésbé előnyös pozíciókat elfoglaló lakosság közti érdekellentétet a szimbolikus elismerés gesztusaival igyekeznek áthidalni. Magyarországon a két domináns elitblokk harcában ennek a szimbolikus áthidalásnak két, egymást kiegészítő formája kristályosodott ki a külső nyitás és liberalizáció, illetve a nemzeti tőke védelme és a protekcionista fejlesztés elitstratégiái mentén: a demokratikus antipopulizmus és az antidemokratikus populizmus. Az antidemokratikus populizmus a nemzetközi tőke elleni védelem nevében mossa össze a nemzeti elitek és más rétegek közti érdekülönbséget, a demokratikus antipopulizmus pedig ezt az összemosást elfogadva a helyi érdekvédelmet az antidemokratikus nacionalizmussal azonosítja, és a demokrácia és antirasszizmus nevében lép fel a helyi érdekvédelem formái ellen.

A gazdasági megszorítások immár több évtizedes folyamata, a „demokratikus” oldal 2006 óta tartó legitimációs krízise és a 2008 óta tartó válságperiódus által felerősített gazdasági nehézségek a poszt-szocialista integráció előnytelen oldalán álló rétegekben

erősödő elégedetlenséget szültek, ami kikezdte a posztszocialista integráció kétpólusú legitimációs szerkezetét. A politikailag leginkább aktív süllyedő középosztály körében ez a legitimációs krízis a nép és az elitek érdekkonfliktusát a koloniális önszeretet szimbolikájában kifejező szélsőjobb előretörését hozta. A 2004 óta kormányzó MSZP–SZDSZ demokratikus antipopulista stratégiája kifulladásra került. A 2010 óta kormányzó Fidesz–KDNP részben erre a delegitimációra építve tesz komoly politikai erőfeszítéseket, hogy saját blokkját a nyugati tőke és a belső antipopulizmus által közösen támadott nemzeti érdek (és érték) általános képviselőjeként tüntesse fel. A globális integrációt elvégző elitek és az integrációban kevésbé előnyös pozíciót elfoglaló tömegek közti érdekellentét azonban továbbra is fennmarad, és a válság továbbgyűrűző folyamataiban újabb hatalmi és legitimációs projektek használhatják fel ennek a feszültségnek az energiáját.

A 2014-re a „baloldalon” a választási vereség, az antipopulista stratégia ellehetetlenülése és a Fidesz nemzeti-kompenzatorikus diskurzusának a sikere fordulatot hozott a saját társadalom értékelésének alapvető stratégiáiban. A felsőbbrendű európai értékek aszketikus képviselőjéhez képest megerősödtek a saját társadalom emberi értékeit elismerő, az alsó rétegek szenvedéseivel érzelmileg szolidaritást vállaló hangok, és ami a leginkább jelentős fordulat: azok a megszólalások, amelyek a baloldali és liberális politika feltámadását az autentikus népi részvételhez kötik. Mivel a második kétharmados Fidesz-ciklus kezdetével nem csak a parlamenti cselekvés, de a szimbolikus választói politika útja is kevésbé kecsegtet reményekkel, a „baloldal” különböző frakciói a hitelesség megújításához a valós részvétel intézményeinek a kiépítését hirdetik meg (például Lendvai 2014; Erőss 2014; Scheiring 2014). Ezzel párhuzamosan a különböző frakciók diskurzusában elkezdődött egy olyan szókinsz keresése, amely az antidemokratikus populizmus által alsóbbrendűként aposztrofált tulajdonságokat átkonvertálja a potenciális baloldali szavazók megértésre méltó emberi tulajdonságaivá (például „ezek az emberek maguk nem szélsőségesek, de a helyzetük az”, Hiller 2014). A „baloldalon” a választási eredmény antipopulista („cseledmentalitás”, például Andor 2014) és újpopulista értelmezései között a strukturális átalakulásnak megfelelő szimbolikus váltást jelző, újfajta vita zajlik.

Kérdés, hogy a válság nyomán megerősödő elégedetlenséget az elitek szimbolikus elismerési technikáinak mennyire sikerül becsatornázniuk. A válság egyúttal a kapitalista integrációt elvégző elitekkel szembeni mozgalmak sorozatát is hozta szerte a világon, ezek a mozgalmak azonban mindeddig nem jártak olyan jelentősebb eredménnyel, ami nem az elitek konfliktusának a dinamikáiban csapódott volna le. A történelem során a kapitalizmus működése által táplált világméretű osztálykülönbségek feszültségei politikailag tipikusan nem a világrendszer szintjén, hanem a nemzetállami és államszövetségi politika szintjein fejeződtek ki – nem a világrendszer osztálystruktúráját tükröző politikai képviselőkben, hanem az adott politikai egység világrendszerbeli pozícióját és az azon belüli

elitharcokat tükröző politikai szövetségekben (Arrighi et al. 1989). Amennyiben a helyi társadalom inferior pozíciója elleni emancipációs törekvések a politikai egységeknek ezeken a köztes szintjein fogalmazódnak meg, annyiban nem a világrendszer globális struktúrájának a megváltoztatására, hanem az azon belül betöltött pozíció javítására fognak törekedni – azaz a felzárkózás ismert, a többi társadalom ellenében kifejtett, a világrendszer egészének struktúráját újratermelő erőfeszítésévé válnak. Az egy politikai egységen belül megfogalmazott felzárkózó emancipációs erőfeszítés sajátja, hogy az adott egységen belül a felzárkózást irányító elitek és az annak a terheit viselő rétegek közti „érdekazonosság” épít, azaz a két csoport közti érdekkülönbséget a felzárkózási politika programjában nem ismerheti el (legyen az a nemzeti felszabadítás vagy a „szocializmus egy országban” programja). A felzárkózási projektek elitjeinek ebből fakadó kényszerű szimbolikus áthidalási technikái a továbbiakban is nagy eséllyel támaszkodhatnak azoknak az érzelmi erőknél a mobilizálására, amik a globális hierarchia internalizációjának önellentmondásából fakadnak a mindennapi identifikációs folyamatokban: a saját realitás jegyeinek nem a globális valóság részeként, hanem az alsóbbrendűség vagy felsőbbrendűség jegyeiként való megtapasztalására, és a globális hierarchiához való viszonyának az öngyűlölet és a kompenzatorikus önszeretet érzelmi hullámaiként való jelentkezésére.

Bár a strukturális nyomások ezt az utat valószínűsítik, az emancipációról való gondolkodásban nem kerülhetjük meg a következtetést: azok az emancipációs törekvések, amelyek elfogadják a globális hierarchiát a társadalmak belső minőségével legitimáló ideológiát, s ennek megfelelően a globális hierarchiában betöltött pozíció kérdését a saját társadalom minőségének a kérdéseként teszik fel, továbbra is az öngyűlölet/önszeretet és alá-fölé rendelési verseny csapdájában maradnak. Ha az antipopulizmus egy globális szinten vívott hatalmi küzdelem eredménye, akkor saját önreflexiónknak az antipopulizmus hatása alóli emancipációja csak úgy lehetséges, hogy a kelet-európai alárendelődést annak globális kontextusából, és nem lokalizált hatásaiból értjük meg. Csak ez a perspektíva teszi lehetővé, hogy – túllépve az önmegtagadó öngyűlölet és a mások tagadására épülő koloniális önszeretet vitáján – magunkra a közös emberi történelem teljes értékű részeként tekinthessünk. Ebből a perspektívából látszik, hogy az emancipáció feltétele hosszú távon nem a magunk és mások ellenében végzett felzárkózási erőfeszítés a globális hierarchián belül, hanem magának a globális hierarchiának a megkérdőjelezése.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Althusser, Louis ([1970] 1971): *Ideology and Ideological State Apparatuses*. In: uő: *Lenin and Philosophy and other Essays*. Monthly Review Press: 121–176.
- Andor Mihály (2014): *Rejtőzködők*. Interneten: http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/372709_rejtozkodok (Letöltve: 2014.06.01.).
- Arrighi, Giovanni (1994): *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. Verso.
- Arrighi, Giovanni – Hopkins, Terence K. – Wallerstein, Immanuel (1989): *AntiSystemic Movements*. Verso.
- Bakic-Hayden, Milica (1995): Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia. In: *Slavic Review*, Vol. 54., No. 4.: 911–931.
- Bourdieu, Pierre ([1979] 1984): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge.
- Böröcz József (2014): Magyarország az Európa Unióban: Az örök „felzárkózó”. In: *Fordulat*, jelen lapszám.
- Chari, Sharad – Verdery, Katherine (2009): Thinking Between the Posts: Postcolonialism, Postsocialism, and Ethnography After the Cold War. In: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 51., No. 1.: 6–34.
- Dale, Gareth (szerk.) (2011): *First the Transition, Then the Crash: Eastern Europe in the 2000s*. Pluto Press.
- Éber Márk Áron – Gagyí Ágnes (2014): Osztály és társadalomszerkezet a magyar szociológiában. In: *Fordulat*, jelen lapszám.
- Éber Márk Áron – Gagyí Ágnes – Gerőcs Tamás – Jelinek Csaba – Pinkasz András (2014): 1989: Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. In: *Fordulat*, jelen lapszám.
- Emmanuel, Arghiri (1972): White Settler Colonialism and the Myth of Investment Colonialism. In: *New Left Review*, No. 1/73.: 35–57.
- Erőss Gábor (2014): *A magyar baloldal kulturális amnéziája*. Interneten: http://drerossgabor.blog.hu/2014/05/11/a_magyar_baloldal_kulturalis_amneziaja (Letöltve: 2014.06.01.).
- Fanon, Frantz ([1952] 1967): *Black Skin, White Masks*. Grove Press. [Részletek magyarul (1983): Fekete bőr, fehér maszkok (részlet). In: *Fejlődés-tanulmányok 3. Az elmélet fegyvere és a fegyverek kritikája: Ideológusok és filozófusok a harmadik világról*. Szerk. és vál.: Béládi László – Marton Imre – Miszlivetz Ferenc. ELTE ÁJK Tudományos Szocializmus Tanszék: 255–263.]
- Fehervary, Krisztina (2002): American Kitchens, Luxury Bathrooms, and the Search for a 'Normal' Life in Post-Socialist Hungary. In: *Ethnos*, Vol. 67., No. 3.: 369–400.
- Foucault, Michel (1969): *L'Archéologie du savoir*. Gallimard.

- Fraser, Nancy (1995): From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Postsocialist' Age. In: *New Left Review*, No. 212.: 68–93. [Magyarul (2008): Az újraelosztástól az elismerésig? Az igazságosság dilemmái a poszt-szocializmus korában. In: *Rasszizmus a tudományban*. Szerk. és vál.: Kende Anna – Vajda Róza. Napvilág: 337–387.]
- Gill, Stephen (szerk.) (1993): *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge University Press.
- Gille, Zsuzsa (2007): *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History: The Politics of Waste in Socialist and Postsocialist Hungary*. Indiana University Press.
- Gramsci, Antonio (1971): *Selections from the Prison Notebooks*. International Publishers.
- Grandpierre K. Endre (1993): *A magyarok istenének elrablása*. Titokfejtő Kiadó.
- Hiller István (2014): Újjá kell építeni a magyar baloldalt. In: *Népszava*, április 19.
- Kis János (2005): Szocializmus, kapitalizmus, politika. In: *Népszabadság*, október 8.
- Kjosszev, Alekszandar (2000): Megjegyzések az önkolonizáló kultúráról. In: *Magyar Lettre Internationale*, No. 37.: 7–10.
- Lendvai Ildikó (2014): B-terv. In: *Népszabadság*, április 18.
- Melegh, Attila (2006): *On the East-west Slope: Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Eastern Europe*. Central European University Press.
- Overbeek, Henk (2004): Transnational Class Formation and Concepts of Control: Towards a Genealogy of the Amsterdam Project in International Political Economy. In: *Journal of International Relations and Development*, Vol. 7., No. 2.: 113–141.
- Poenaru, Florin (2010): Ras, lacrimi și priviri coloniale. In: *Critic Atac*, november 15. Interneten: <http://www.criticatac.ro/2737/ras-lacrimi-si-priviri-coloniale/> (Letöltve: 2014.06.02.).
- Scheiring Gábor (2014): Azoknak, akik a reset gombot keresik. Interneten: http://scheiringgabor.blog.hu/2014/04/18/azoknak_akik_a_reset_gombot_keresik (Letöltve: 2014.06.01.).
- Stark, David – Vedres, Balázs (2012): Political Holes in the Economy: The Business Network of Partisan Firms in Hungary. In: *American Sociological Review*, Vol. 77., No. 5.: 700–722.
- Van Apeldoorn, Bastiaan (2002): *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration*. Routledge.
- Van der Pijl, Kees (1998): *Transnational Classes and International Relations*. Routledge.
- Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel (1979): *The Capitalist World-Economy*. Cambridge University Press.
- Wolf, Eric ([1982] 1995): *Európa és a történelem nélküli népek*. Akadémiai Kiadó – Osiris – Századvég.